

RECENZE

Vznik a vývoj socialistického práva (Sborník příspěvků přednesených na mezinárodní právněhistorické konferenci pořádané právníkou fakultou UK v Praze ve dnech 22. - 26. září 1975. Uspořádal Karel Malý. I. část, 267 str., Kčs 37,50; II. část, 271 str., Kčs 40,-. Vydala Univerzita Karlova, Praha 1976)

Konference, která se sešla v Praze u příležitosti 30. výročí osvobození ČSR sovětskou armádou, si vytkla za úkol objasnit historické podmínky a předpoklady vzniku socialistického právního řádu, úlohu práva v socialistické revoluci a obecné zákonitosti a specifické rysy vývoje práva jednotlivých zemí socialistického tábora.

Zatímco dosud se scházeli právní historikové socialistických zemí jen k dvoustranným jednáním, bylo to tentokrát poprvé, co se podařilo soustředit na společném zasedání právní historiky ze všech evropských socialistických zemí (s výjimkou Albánie). Navíc, a to dalo jednání dosud neobvyklé dimenze, se aktivně této konferenci s referáty o historickém vývoji svých oborů v období socialismu účastnila i řada teoretických a pedagogických reprezentantů oborů platného práva.

V první části recenze se pokusím volně parafrázovat podstatný obsah a smysl jednotlivých vystoupení.

A.

1. Společné zasedání

V úvodním referátu akademika Václava Vaněčka (Praha) nazvaném "K problematice vzniku a vývoje socialistického práva" byla zdůrazněna nutnost vytvořit celkový, syntetizující a srovnávací přehled vzniku a dosavadního vývoje socialistického práva. Jde především o konkrétní vyličení a zhodnocení průkopnické úlohy sovětského práva a sovětské právní vědy, jejíž zkušenosti byly přejímány a přenášeny do právních řádů ostatních socialistických zemí. Jde dále o problém kontinuity a diskontinuity s právem zaniklé předchozí společenské formace. Právo nemá svůj samostatný vývoj, ale doprovází vývoj společnosti a svým způsobem jej zrcadlí. Přitom historie je jen jedna jediná.

Jsou v ní tzv. mezníky, jeví se v tom, čemu říkáme periodizace, ale nejsou v ní přehraďy, které by jednotlivé úseky dosavadních dějin lidstva neprodyšně od sebe oddělovaly. Dalšími úkoly právních historiků socialistických zemí jsou: téma souvislosti revolučních proměn 20. století s lidovým právním vědomím; vědecké zpracování dějin právní vědy za revoluce a po ní aj. Pokud se mluví o srovnávacích aspektech našeho bádání o vývoji státu a práva v našich zemích v 20. století, nemůže to znamenat jen pohled na skutečnost ve směru horizontálním, ale vyžaduje to i pohled vertikální, do hlubin minulosti. Nelze totiž nevidět, že zde hrály roli i momenty, jejichž kořeny sahají daleko do minulosti.

Miloslav D o l e ž a l (Praha) v referátu "Hlavní etapy vývoje socialistického státu a práva" poukázal na to, že od doby Říjnové revoluce vstoupilo socialistické právo do právní vědy jako samostatný pojem, jeden ze základních právních systémů současnosti. Pro pochopení jeho základní podstaty je důležitá řada faktorů, které ovlivňují jeho podobu, jsou však převážně mimojuristické povahy (vedoucí úloha strany, fungování politického systému socialistického státu, jeho ekonomická struktura aj.). Svým třídním obsahem je socialistické právo zcela novým jevem. Staré právo je v nové společnosti nepoužitelné ve své podstatě, ve svém zaměření na společensko-politické cíle i na sociálně ekonomickou základnu. V budoucnu je nutné věnovat pozornost i rozvoji právního vědomí dělnické třídy v období jejího potlačování. Je to období, v němž se formují základní myšlenky socialistického práva. Pokud se jedná o vlastní období socialistické revoluce, bude třeba více pozornosti věnovat i tzv. revolučnímu právu, tj. nepsanému právu realizujícímu však už vůli nastupující třídy a tímto způsobem předjímajícímu budoucí vývoj. Soužití buržoazního práva a socialistického práva v jednom státě je pojmově neuskutečnitelné. Snad jen v krátkém období po revoluci může povrchní pohled vzbuzovat dojem symbiózy obou právních systémů. Je to však symbióza pouze formální, obsah práva je určován tou složkou společnosti, která má dostatek síly k tomu, aby určitá opatření provedla. Pojímáme-li socialistické právo jako celek a chceme-li zkoumat jeho základní znaky a rysy, musíme vzít v úvahu i skutečnost vzájemného ovlivňování jednotlivých socialistických právních řádů, vznikajících v rozdílných historických obdobích i v rozdílných podmínkách. Specifické postavení tu má právo sovětské, jako první historicky vznikuvší socialistický právní řád, který měl nesmírný vliv na socialistické zákonodárství v ostatních socialistických zemích. Důležité je však i zpětné působení socialistických právních řádů na rozvoj práva sovětského. Důležité by bylo věnovat pozornost tomuto vzájemnému působení právních řádů socialis-

tických zemí. Vždyť ani v socialistickém právu nebudou mít převahu originální způsoby řešení problémů a potřeb socialistické společnosti, které jsou obecného charakteru (viz např. rozdělení úpravy hospodářskoprávní problematiky v socialistických právních řádech, když přece obecné podmínky rozvoje jednotlivých států dávaly zhruba obdobné možnosti).

Při výzkumu vzniku a vývoje socialistického práva v evropských socialistických zemích se setkáváme s těmito vývojovými stadii:

1. Období, kdy socialistické právní vědomí dělnické třídy a lidových mas vytváří zároveň i představy o vhodném budoucím řešení základních problémů. Pokusy o realizaci těchto představ končí neúspěchem, ale zanechávají stopy pronikající do právního vědomí lidu.

2. Období převzetí moci revolučním proletariátem, které je procesem navazujícím podle dosavadních historických zkušeností na demokratickou revoluci, resp. vyrůstajícím z národně osvobozenického boje.

3. Období budování socialistického právního řádu, kdy dochází ke kodifikačnímu procesu většího rozsahu. Především se zakotvují nové hospodářské vztahy ve společnosti. Je to i období usilovného hledání. Celý tento rozvoj směřuje k odstranění třídních antagonismů a k dovršení stavu, kdy socialistické právo bude nahrazeno "pravidly komunistického soužití". Může mít řadu mezistupňů.

Na společném zasedání byly dále předneseny tyto referáty:

Pál H o r v á t h (Budapešť): "Role srovnávacího výzkumu právního vývoje v dějinách socialistického práva." Podrobně se zaměřil na tradice uplatňování komparativní metody v právní historiografii. Poukázal na to, že jejímu prosazení v minulosti bránilo často přílišné zdůrazňování různých specifičností v právním vývoji jednotlivých národů. Omezenost buržoazní komparatistiky však spočívala v tom, že zkoumala právní řády různých epoch a vývojových stupňů nezávisle od určující role výrobních vztahů.

A.P. C i r t a u t a s (Vilnius): "Úloha převzetí státněprávních institucí v průběhu socialistické revoluce v Litvě v r. 1940." V referátu byly rozebrány možnosti využití jednotlivých prvků starých předrevolučních státněprávních institucí v socialistické revoluci v Litvě, která v r. 1940 probíhala pokojnou cestou. (Před vstupem do SSSR v r. 1940 byla Litva buržoazním státem.) Kromě toho šlo v litevské revoluci i o převzetí institucí stejného, socialistického typu, které existovaly před r. 1940 v Sovětském svazu.

Andor C s i z m a d i a (Budapešť): "Třicet let maďarského ústavního vývoje." Jde o podrobný a komplexní výklad, v němž stěžejní místo zaujímá příprava ústavy z r. 1949, její klíčová ustanovení (jako v první lidově demokratické ústavě se zde zakotvuje stát jako spe-

cifická forma diktatury proletariátu) a její další změny (zejména změny z r. 1972).

Ingetraut M e l z e r (Berlín): "K vytváření socialistického práva v NDR." Počínaje porážkou hitlerovského Německa v r. 1945 vytvářela se na území dnešní NDR postupně tato struktura nového práva: zákony Spojenecké kontrolní rady; rozkazy sovětské vojenské administrativy a konečně právní akty nových německých demokratických orgánů (zemských a provinčních správ). Kromě toho byla převzata řada starých zákonů (např. BGB a jiné). Právní akty s fašistickým obsahem vydané v době hitlerovského fašismu, byly však okupačním orgánem výslovně prohlášeny za neplatné. V současné době se dokončuje roz. íhlá kodifikace, v důsledku které zmizí i poslední, vývojem překonané staré právní formy.

Josef M e ě l (Praha): "Vznik lidově demokratického práva v ČSR z hlediska marxisticko-leninské teorie historického typu práva." Proletářská revoluce rozbíjí buržoazní stát a právo jako systém, rozrušuje to, co sjednocuje politickou organizaci buržoazní společnosti v jednotně uspořádaný systém třídního útlaku. Teprve poté je možný diferencovaný přístup k jejím jednotlivým složkám, z hlediska jejich funkčnosti a disfunkčnosti v podmínkách přechodného období od kapitalismu k socialismu. Jediné s vědomím zásadní kvalitativní odlišnosti sociálně politické podstaty socialistického a buržoazního práva je možno přistupovat k souvislostem mezi nimi. V přechodném období od kapitalismu k socialismu, kde charakteristickým rysem ekonomiky je současná existence mnoha systémů, může být rozsah používání jednotlivých předrevolučních právních norem poměrně rozsáhlý.

2. I. S e k c e: Obecné otázky historického vývoje státu a práva

Kálmán K o v á c s (Budapešť): "Některé otázky zákonodárství a aplikace práva v Maďarsku od osvobození až k ústavě (1945-1949)." Problematika vývoje práva v tomto období náleží dle mínění autora spíše již do vědního oboru dějin práva. Kromě charakteristiky hlavních zákonodárných orgánů zabývá se příspěvek zajímavými a méně známými diskusemi z přípravy některých zákonů (např. o právním postavení nemanželských dětí, o jmenování a propouštění soudců aj.). Dále se hodnotí soudní praxe tohoto období.

Ladislav H u b e n á k (Bratislava): "Niektoré štátoprávne a politické aspekty obnovenia Československa po druhej svetovej vojne." Kromě analýzy dvou základních koncepcí obnovy ČSR - moskevského a londýnského centra odboje, přináší příspěvek zajímavý přehled různých variant zapojení a postavení Slovenska, které byly prosazovány koncem války.

Márta F o d o r (Pětikostelí): "Orgány zákonodárství bez samostatné sféry působnosti v období socialismu." Autorka v úvodu konstatuje, že v Maďarsku nepatří obecné (srovnávací) dějiny socialistického státu a práva do oboru právních dějin, nýbrž mají své místo v rámci jednotlivých specializovaných oborů práva. To dle jejího názoru nevyklučuje uplatňování historické srovnávací metody, která se již osvědčila při zkoumání feudálních a buržoazních společenských formací, i v těchto oborech - a to s cílem odhalovat zvláštnosti socialistického vývoje. Poté autorka srovnává některé orgány, které jsou ve všech socialistických zemích zřizovány nejvyšším zastupitelským orgánem a pomáhají mu plnit funkci nejvyššího orgánu státní moci v zemi, tedy nejen zákonodárství, ale i kontrolu správy atd. Jsou to předsednictva, komise, poslanecké kluby apod.

Karol R e b r o (Bratislava): "Moskevské rokovania - polozenie nových základov obnoveného ČSR." Autor pozitivně hodnotí moskevská jednání z března 1945 mezi socialistickými a konzervativními silami československého odporu, na nichž bylo dohodnuto vytvořit novou vládu a připraven její program. Dosažený kompromis umožnil zaměřit činnost čsl. státních orgánů k pokojnému demokratickému přechodu k socialismu.

Alajos D e g r é (Zalaegerszeg): "Změny v organizaci a funkcích žup, měst a osad v Maďarsku (1945-1950)." Až do roku 1950 existovala v místní správě dvojkolejnost. Jednu kolej představovaly staré místní orgány státní správy a druhou orgány místní samosprávy. Příspěvek rozebírá vzájemné vztahy těchto dvou struktur a snahy o reorganizaci tohoto stavu.

Bohumil K u č e r a (Brno): "Právní charakter Košického vládního programu." Autor obhajuje tezi, že Košický vládní program z dubna 1945 nebyl jen politickým a právním dokumentem, nýbrž rovněž právní normou. Byl též dlouho jako právní norma používán. Měl všechny náležitosti právní normy, s výjimkou předepsané formy.

Ferenc P é c z e (Budapešť): "Poznámky k vytvoření nových univerzit v lidově demokratickém Maďarsku." V první etapě vývoje (1945-1949) byla vytvořena Agrární univerzita, Univerzita ekonomických věd (obě v Budapešti) a Polytechnická univerzita těžkého průmyslu v Miškolci (kromě toho dvě nové akademie).

Eduard V l č e k (Brno): "Stát a právo v období národní a demokratické revoluce." Přehled základních koncepčních otázek státu a práva v ČSR - od ustavení prozatímního státního zřízení v Londýně, přes Košický vládní program a jeho realizaci, Ústavodárné Národní shromáždění, Budovatelský program, Dvouletku až k mocensko-politickému střetu v únoru 1948.

Révész T a m á s (Budapešť): "Některé otázky administrativní správy v Maďarsku v r. 1945." Na základě archivních materiálů některých oblastí Maďarska zabývá se autor konkrétní činností místních administrativních orgánů. Zastává názor, že již v prvním období (tj. do listopadových voleb v r. 1945) byly učiněny významné kroky na poli demokratizace a normalizace činnosti místních orgánů správy.

Leonard B i a n c h i (Bratislava): "Charakter čsl. práva v přechodném období v letech 1944-1948." Z hlediska třídní podstaty byla lidově demokratická ČSR v této vývojové etapě státem, který už nemohl být počítán mezi buržoazní typy států, ale nejednalo se ještě ani o stát socialistický. Podobný přechodný charakter mělo i lidově demokratické právo. Vnitřní rozpornost tohoto práva nacházela svůj výraz v tom, že různé třídy přičítaly právním předpisům různý význam. Velký význam proto měla interpretace a aplikace práva. Boj o výklad starých předpisů ve shodě se zájmy pracujících a o prosazení nových právních předpisů připravoval přechod do další, už socialistické etapy vývoje čsl. práva.

Dragutin P e l i k á n (Praha): "Právo jako nástroj revolučních přeměn čsl. zemědělství v letech 1945-1948." Autor ukazuje, jak úloha práva v pozemkových reformách po r. 1945 odpovídala revoluční povaze prováděných změn a současně specifické taktice, jakou byla národní a demokratická revoluce rozvíjena a transformována v socialistickou. První etapa - konfiskace půdy Němců, Maďarů, kolaborantů a zrádců a její rozdělení do vlastnictví zemědělských dělníků a chudých a drobných rolníků - byla pojata jako profilující součást národní a demokratické revoluce, jako lidové řešení pozemkových poměrů po linii národní. V druhé a třetí etapě převládal třídní antagonismus pracujícího rolnictva a velkých majitelů půdy bez ohledu na jejich národnost.

G.I. L i t v i n o v a (Moskva): "Rovnost národů v podmínkách socialismu." Příspěvek se týká zabezpečení nejen právní, ale i faktické rovnosti národů v podmínkách socialismu. Reálnost rovnoprávnosti se zabezpečuje principem faktické rovnosti, který je vlastní pouze socialistickému státu. Autorka na příkladech doložila rozsáhlou materiální a kulturní pomoc, která v rámci SSSR byla a je poskytována národům nacházejícím se na nižším stupni vývoje. Vyrovnavání úrovně sociálně ekonomického rozvoje je nyní charakteristické nejen pro sovětské národy, nýbrž i pro všechny ostatní socialistické národy. Jeho cílem je vytvořit nové mezinárodní socialistické společenství lidí.

Jan V a š e č k a (Brno): "Stát a právo v pokošickém období." Podle autora byla právě v tomto období, jímž rozumí období od dubna 1945 až do třetí pražské dohody v červnu 1946, učiněna důležitá poli-

tickohospodářská opatření, což se projevilo i v právní normotvorbě, která se později stala základem nového socialistického práva.

Vladimír V e v e r k a (Praha): "Ke vzniku marxisticko-leninské vědy o státu a právu v ČSR." Autor charakterizuje ideovou přípravu socialistického práva tak, jak se projevila v dílech sociálních demokratů před rokem 1918 (Pecka, L. Zápotocký a zejména Šmeral), skupiny komunistické inteligence činné především v dvacátých a třicátých letech (Vl. Procházka, Bartošek, Dolanský). Zvláště pak vyzdvihuje teoretický přínos Kl. Gottwalda, zejména v otázce podstaty buržoazního státu a práva, buržoazní demokracie a forem přechodu moci do rukou proletariátu.

Marta K a d l e c o v á (Brno): "Několik poznámek k legislativě Slovenské národní rady, souvisejících s realizací úloh Košického vládního programu." Zvláštností počátečního období československé revoluce byla existence dvou zákonodárných orgánů. Zákonodárnou činnost vykonával jednak prezident republiky ve formě dekretů, jednak Slovenská národní rada formou nařízení. Některé požadavky, vtělené později do Košického vládního programu, byly SNR realizovány v předstihu již v době Slovenského národního povstání.

Vladimír Č a r v a g a (Bratislava): "Právní úprava prvej etapy pozemkovej reformy, jej charakter na Slovensku po r. 1945." Konfiskace zemědělské půdy nepřátelských živlů je důležitým poválečným opatřením. Nebyla však upravena celostátně. Na Slovensku platily jiné předpisy, než v Čechách a na Moravě. Rozsah konfiskace byl na Slovensku daleko menší, což lze vysvětlit očekáváním dalších přeměn.

Valentin U r f u s (Brno): "Výzkum konkrétní aplikace právních norem v procesu revolučních přeměn v zemědělství v Jihomoravském kraji." Příspěvek je založen na výsledcích průzkumu podnikaného katedrou dějin státu a práva právnické fakulty v Brně. Využity jsou zejména materiály Státního archivu v Brně. Dokládají např. jednotlivé pokusy o obcházení dekretu o pozemkové reformě. Zajímavé jsou též způsoby, jak se řešily případy dočasné restituce vlastnických poměrů tam, kde velkostatkářský majetek byl za okupace podroben vnucené správě a kde vlastník nebyl německé, nýbrž české národnosti.

Jozef K a r p a t (Bratislava): "Predstava Vl. Clementisa o socialistickom práve." Vl. Clementise je třeba chápat jako jednoho z průkopníků marxistické teorie práva v době buržoazní republiky. Autor shrnuje jeho přínos v boji proti principům a třídnímu zaměření buržoazního práva. V úsilí o nastolení práva nového typu se Clementis stavěl proti právnímu formalismu a veškerým abstraktním fikcím právní vědy.

Emil C e r n e a (Bukurešť): "Proces kodifikace rumunského so-

cialistického práva." Autor v širších historických souvislostech podává komplexní charakteristiku hlavních etap socialistických kodifikací v Rumunsku, včetně specifických metod jejich přípravy.

3. II. S e k c e: Historický vývoj soudní organizace, práva procesního, vlastnických vztahů, práva pracovního

Katarzyna S ó j k a - Z i e l i ň s k a - Witold W o l o d k i e w i c z (Varšava): "Unifikace civilního práva v Polsku 1945/46." Po obnovení samostatnosti Polska v r. 1918 existovalo na jeho území několik systémů civilního práva - Napoleonův kodex, BGB, ABGB, X. tom Svodu zákonů. Tento stav setrval až do konce druhé světové války. V oblasti práva bylo proto jedním z prvních kroků nového zřízení odstranění tohoto partikularismu.

Horst S c h r ö d e r (Berlín): "Podstata a funkce socialistického civilního práva a buržoazních kodifikací soukromého práva." Bylo by iluzí a výrazem buržoazního právního myšlení, jestliže bychom v zachování právních norem a institucí (např. BGB) spatřovali kontinuální právní vývoj od buržoazního soukromého práva k socialistickému právu civilnímu. Se zlomením ekonomické a politické moci kapitalistického soukromého vlastnictví ztrácí i buržoazní soukromé právo své dominující postavení. Autor ukazuje zásadní protiklady mezi buržoazním soukromým a socialistickým civilním právem.

Michail A n d r e j e v (Sofie): "Některé podstatné rozdíly mezi socialistickým a buržoazním občanským a rodinným právem v Bulharsku." Autor ukazuje tyto rozdíly na některých typických příkladech ze smluvního práva (např. odpovědnost za skrytou vadu) a manželského práva (odlišná úprava důvodů pro rozvod).

Věra Č í ž k o v s k á (Praha): "Vývoj pojetí osobního vlastnictví v čsl. právu." Autorka ukazuje jak se tento institut, typický pro socialistické právo, rodil v ČSR. Zabývá se současným vývojem osobního vlastnictví, změnami v jeho struktuře a formách (předmětem je nyní větší počet věcí dlouhodobé spotřeby). Předkládá návrhy na novou právní úpravu.

Jerzy S e n k o w s k i (Varšava): "Vytváření nových právních základů hospodářské ústavy Polské lidové republiky 1944-1946." Příspěvek pojednává o právním zabezpečení nacionalizace průmyslu, která zaručila státu suverenitu v základních hospodářských otázkách, a agrární reformy, již byl vytvořen typ středního, individuálně hospodářícího rolníka (s průměrnou výměrou půdy cca 7 ha).

Senta R a d v a n o v á (Praha): "Vznik a vývoj socialistického rodinného práva v ČSR". Komplexní pohled na historický vývoj celého

právního odvětví, od roku 1945 až po dnešní dobu. Zabývá se i vývoje-
nými tendencemi a úkoly čl. rodinného práva v nejbližší budoucnosti
(zejména zesilujícím celospolečenským působením vůči rodině).

E. Ja. S t u m b i n a (Riga): "Formování základních principů or-
ganizace soudů v průběhu socialistické revoluce." V dosavadní litera-
tuře byly zachyceny pouze změny orgánů soudu, nebyly však podány dě-
jiny soudního zřízení jakožto právní odvětví. Autorka k tomuto širší-
mu pojetí přispívá výkladem o tom, jak se principy organizace sou-
dů (volitelnost soudců, účast lidových přisedících atd.) formovaly už
v prvních programech Ruské (1903) a Lotyšské (1905) sociálně demokra-
tické strany.

Horst S c h r ö d e r (Berlín): "Pomoc a podpora SSSR při vý-
stavbě a vývoji socialistické justice v NDR." Větší část příspěvku je
věnována zrodu nové justice na území dnešní NDR ještě před rokem
1949. Zajímavé je zejména srovnání s odlišným vývojem v Durynsku a
západním Sasku, kde okupační právo zprvu vykonávaly americké jednot-
ky. Např. v Lipsku nechali Američané nedotčen Nejvyšší říšský soud,
který předtím poslušně sloužil fašistům.

Eva N o v o t n á (Praha): "Vznik a vývoj socialistického pra-
covního práva v ČSSR." Autorka líčí genezi pracovního práva jako sa-
mostatného právního odvětví v ČSSR a jeho další vývoj, zejména význam
prvního pracovního zákoníku z r. 1965 a jeho novelizaci z let 1969 a
1975. Srovnává s vývojem pracovního práva v ostatních evropských so-
cialistických zemích a zabývá se perspektivami jeho dalšího vývo-
je v podmínkách prohlubující se ekonomické integrace členských států
RVHP.

Vojtěch C e p l (Praha): "Vývoj kategorií univerzální a singu-
lární sukcese v socialistickém právu." Autor poukazuje na to, že po-
jem univerzální sukcese, přežívající ve vědomí právníků od doby ří-
mského práva až do současnosti, má v praxi, která trvá na nutnos-
ti přijetí či odmítnutí dědictví jakožto celku, za následek nežádou-
cí důsledky. Vede totiž k přesunování soukromého vlastnictví (zejména
půdy) na další generace.

Jozef S u c h o ť a (Košice): "K otázce vzniku a vývoje hospo-
dársko právních vztahů v ČSR." Autor charakterizuje proces postupné-
ho vydělování hospodářských smluv a jiných institucí z dosud jednot-
ného komplexu občanskoprávních vztahů. Vytvoření hospodářského práva
a přijetí hospodářského zákoníku v r. 1964 je kulminačním bodem toho-
to vývoje.

Karel K n a p (Praha): "Význam právněhistorického výzkumu pro
vývoj socialistické teorie práv k nehmotným statkům." Autor shrnu-
je výsledky dosažené v tomto oboru v období socialistického vývoje

ČSR. V zákonodárství se prosadila ucelená socialistická osobnostně právní teorie autorského práva. Na úseku průmyslových práv krystalizace uceleného teoretického pojetí dosud trvá (srov. též existenci rozdílů mezi právními úpravami jednotlivých socialistických zemí). Před právní vědou i legislativou stojí závažné úkoly na úseku známkového práva. Společně by měla právní věda všech socialistických zemí přistoupit k řešení problémů vznikajících v souvislosti s uskutečňováním socialistické mezinárodní ekonomické integrace.

4. III. S e k c e: Vývoj ústavního, správního, trestního, zemědělsko-družstevního práva

Ján G r o n s k ý (Praha): "Vznik a rozvoj lidově demokratických a socialistických ústavních systémů v zemích střední a jihovýchodní Evropy." Rozsáhlá syntéza, podávající základní etapizaci revolučního a na něj navazujícího ústavního vývoje evropských socialistických zemí (kromě SSSR), které až do vybudování základů socialismu jsou charakterizovány jako lidové demokracie. V rámci dvou základních vývojových etap těchto zemí se srovnávacím způsobem vysvětlují hlavní změny v oblasti mocenskopolitické, společenskoekonomické a jejich odraz v ústavním vývoji.

L.K. B i r z i ň (Riga): "Rozvoj právního základu sovětské zastupitelské soustavy v Lotyšské SSR." Popisují se obecné rysy hlavních etap rozvoje sovětské státnosti v Lotyšské republice po vítězství socialistické revoluce v r. 1940 až do dnešní doby, přičemž hlavní pozornost je věnována zastupitelské soustavě.

Horst K u n t s c h k e (Berlín): "Utváření demokratického principu suverenity lidu do ústavy NDR ze 7.10.1949." Příspěvek je věnován různým formám společenské iniciativy v prvním období po porážce německého fašismu. Tato iniciativa přerůstala v nové pojetí státnosti, přesahující pouhý parlamentarismus (zakotvený v prvních revolučních dokumentech jako počáteční programový požadavek).

Hodimir S i r o t k o v i č (Záhřeb): "Počátky ústavního práva nové Jugoslávie v průběhu národně osvobozovacího boje (1941-1945)." Těžištěm je vznik a vývoj národně osvobozovacích výborů a AVNOJ jakožto nejvyššího orgánu nového státu, jejich činnost, která vyústila v jejich transformaci v orgány nového státu.

Helmut M e l z e r (Berlín): "K vytvoření a vývoji socialistického systému práva v NDR a jeho ústavním základům." Autor ukazuje, jaký vliv měly první ústavy zemí z let 1946/7 a zejména ústava NDR z r. 1949 na celkový vývoj nového práva. Vedly k zrušení a změně četných starých právních předpisů (např. ustanovení o právu na práci

učinilo do značné míry bezpředmětnými ty části BGB, které pojednávaly o tzv. služební smlouvě). Nový občanský zákoník NDR z r. 1975 prakticky dovršil kompletizaci nového, socialistického právního systému v NDR.

Maria M a n o l o v a (Sofia): "Formování některých socialistických právních principů a jejich odlišnost od principů buržoazního bulharského ústavního práva." Autorka rozebírá některá buržoazně demokratická ustanovení Trnovské ústavy z r. 1879 (zejména týkající se základních občanských práv a svobod), která nebyla dostatečnou překážkou při nástupu bulharského fašismu v dvacátých letech XX. století. Po vítězství socialistické revoluce byla tato ústava nahrazena Dimitrovskou ústavou z r. 1947, která základní práva a svobody už nejen proklamovala, ale kladla důraz na záruky jejich výkonu.

Lieselotte J e l o w i k (Halle-Wittenberg): "Vytváření základních občanských práv a jejich vývoj v NDR od r. 1945 do r. 1961." Již v prvních zemských ústavách a pak v ústavě NDR z r. 1949 došlo k závažnému odklonu od buržoazního pojetí základních občanských práv, v němž jsou tato práva prezentována jako výlučná práva individua, která mu mají zabezpečit sféru svobodnou i od státních zásahů. Naproti tomu jsou v socialistickém zřízení základní občanská práva koncipována převážně jako práva na spoluúčast a spoluutváření při výkonu státních funkcí.

Leslaw P a u l i (Krakov): "Občanská práva v ústavě Polské lidové republiky." Autor podal obraz historického vývoje občanských práv v předrevolučním Polsku, který zakončil charakteristikou nového pojetí občanských práv v ústavě Polské lidové republiky z r. 1952.

Antonín R ů ž e k, Jiří N e z k u s i l (Praha): "Charakteristické rysy čsl. socialistického trestního práva v průběhu jeho historického vývoje." Autoři věnovali svůj příspěvek hlavním zásadám čsl. socialistického trestního práva (demokratismus, socialistická zákonost, socialistický humanismus, jednota represe a výchovy, pomocná role trestní represe, socialistický internacionalismus) a problematice jejich uplatňování a zdokonalování. Jako pseudohumanismus hodnotí autoři tendenci, uplatňující se v ČSR v šedesátých letech, kdy byly prostředky trestní represe omezovány i v těch směrech, kde nebylo o ochranu společnosti náležitě postaráno jinak.

Fanny M í l k o v a (Sofie): "Vývoj socialistického trestního práva v Bulharsku a vliv sovětského a čst. trestního práva." V první části nastínila autorka proces likvidace starého a zrodu nového socialistického trestního práva v Bulharsku. Poté osvětlila, do jaké míry se v přípravě trestních zákonů využívaly zkušenosti a poznatky ostatních socialistických zemí.

Gábor M á t h é (Budapešť): "Vládní orgán hospodářského řízení v Maďarsku (1945-1949)." Autor se ve svém příspěvku zabývá činností prvních orgánů státního řízení národního hospodářství, zejména pak Nejvyšší hospodářskou radou, která v Maďarsku působila v letech 1945-1949, než byla nahrazena orgány plánovitého řízení národního hospodářství.

Valér F á b r y (Praha): "Vznik a vývoj čsl. pozemkového práva." Kritická analýza vývoje československého zákonodárství týkajícího se půdy a ostatního přírodního bohatství. Je nastíněna i perspektiva dalšího vývoje, který by měl vyřešit otázku samostatné kodifikace československého pozemkového práva. V této souvislosti se poukazuje na příklad práva sovětského.

V závěrečném vystoupení akademik V. V a n ě ě k poděkoval všem účastníkům konference za jejich příspěvky a připomněl charakteristiku Bohumíra Šmerala, který hned po Říjnové revoluci rozpoznal epochální skutečnost vzniku socialistického práva, které se rodí jako nový řád - novarum rerum novus nascitur ordo. Dále poukázal na ohromné možnosti, které se při výzkumu vzniku a vývoje tohoto nového řádu, tj. socialistického státu a práva v budoucnu naskýtají. Podle jeho názoru by příští setkání měla být tematicky více specializovaná.

B.

Jak je vidět z obsahu publikovaných příspěvků, byl obsah jednotlivých vystoupení velmi různorodý. Úkol, který před pořadateli konference stál, to jest převést tyto příspěvky na jednoho společného jmenovatele a seřadit je podle určitých okruhů, nebyl zdaleka snadný. Především je nutno konstatovat, že přednesené referáty nepokrývaly zcela rovnoměrně všechnu problematiku významnou z hlediska předmětu konference a v tomto rámci ani všechny socialistické země.

Zejména vznik a vývoj státu a práva SSSR, kde se jednotlivé státoprávní instituce rodily, neměl na konferenci vzhledem ke svému významu i pro vývoj v ostatních socialistických zemích, zcela adekvátní vyjádření. Na tom nic nemění ani skutečnost, že kromě publikovaných příspěvků byly na konferenci navíc předneseny dva referáty účastníků z Charkova, soudruhů Rogožina a Puškina, jejichž text nebyl autory k publikaci dodán. V důsledku toho není až na malé výjimky (srv. G.I. Litvinova, E.Ja. Stumbina) ve Sborníku téměř analyzována obrovská a významná zkušenost, nahromaděná v SSSR v první vývojové fázi sovětského státu a práva, kdy se jednotlivým státoprávními institucím, rodícím se za konkrétních historických podmínek, vtiskl určitý ráz,

který pak byl více či méně respektován při analogickém vývoji v ostatních socialistických zemích.

Zde je však právě asi jeden z hlavních směrů, kde by se mohla uplatnit srovnávací metoda, po níž se v několika referátech volalo, tj. srovnávání mezi SSSR a ostatními socialistickými zeměmi. K tomu, aby se takové srovnávání mohlo úspěšně provádět, je však nutno znát dobře a do hloubky i podmínky, v nichž se sovětské státoprávní instituce zrodily a vyvíjely. Jinými slovy, ještě více se věnovat tomu, k čemu je např. v západních zemích zřízena celá řada nejrůznějších sovétologických pracovišť, které vznik a vývoj sovětského státu a práva, samozřejmě že často za účelem zkreslování, ale v širokém rozsahu a pozorně sledují. Přitom by se měly daleko více využívat poznatky sovětské právní historiografie, s kterou však bohužel není zatím navázán uspokojivý kontakt. Ale nejen to - jednotlivé socialistické země potřebují zpracovat též svůj vlastní pohled na vývoj sovětského státu a práva, v němž by byly akcentovány ty jeho rysy, které mají obecnější platnost. Musí být proto při nejmenším na takové úrovni poznání, aby tyto obecné rysy mohly od nejrůznějších specifík sovětského vývoje spolehlivě rozlišovat. Tomuto úkolu zůstala konference leccos dlužna, ne ovšem ani tak z viny jejich organizátorů. Naprostá většina příspěvků přednesených právními historiky a ve sborníku publikovaných, se týkala ostatních evropských socialistických zemí, a to převážně pouze jejich první vývojové etapy (např. všechny maďarské příspěvky, s výjimkou A. Csizmadii. Z formulace K. Kovácse - díl I., str. 82 - se zdá, že v Maďarsku se považuje za předmět právní historie pouze období do r. 1949, tj. do základní mocenské změny. Srv. též vystoupení M. Fodorové - díl I., str. 121 -, z něhož vyplývá, že v Maďarsku patří dějiny socialistického státu a práva do rámce příslušných speciálních oborů platného práva, zatím co obecná právní historie si doposud na ně nečiní nárok).

Příjemným překvapením a skutečně velkým přínosem byla na konferenci aktivní účast reprezentantů jednotlivých oborů platného práva. Je zajímavé, že právě oni správně pochopili to nejnaléhavější poslání konference a při sledování geneze jednotlivých institucí svých oborů usilovali o hledání nových, socialistických rysů, které představují odlišný stupeň ve vývoji státu a práva, vyšší než předcházející. Zdá se, že dějiny státu a práva socialistických zemí v epoše socialismu se jedine tímto způsobem, tj. v úzké spolupráci se specialisty jednotlivých oborů, mohou změnit ve skutečné dějiny socialistického státu a práva, které by-

ly předmětem konference (viz její název) a o jejichž všestranné vybudování usilujeme. Dílčí analýzy socialistického vývoje jednotlivých oborů a kategorií socialistického státu a práva by se při tom mohly zřejmě stát výborným podkladem pro příští zdokonalování syntézy socialistického vývoje státu a práva jakožto celku. Takováto syntéza vychází ovšem už ze širších dobových souvislostí, vnitřních i mezinárodních, a zůstane proto nesporně vyhrazena obecné právní historii. Ta zde má už nyní, i když zatím jde o "mladou historii", své nezastupitelné poslání, a neměla by se ho zříkat (jak to např. plyne ze současného postoje maďarských právních historiků).

Existuje totiž rozdíl mezi tím, jak přistupují k vývoji socialistického státu a práva speciální právní odvětví na jedné a právní historie na druhé straně. Na tento rozdíl poukázal na konferenci např. J. Suchoža: "Danú problematiku treba skúmať z pozícií dejín štátu a práva socialistických krajín, t.j. komplexne, v širších historicko-právnych súvislostiach a jednak z pozície toho ktorého právneho odvetvia, napr. hospodárskeho práva, prípadne roľnícko-družstevného práva, finančného práva apod. Pri výskume, ktorého rámec je užšie koncipovaný, možno zaznamenať niektoré špecifiká skúmaného problému, napr. v sústave hospodárskych vzťahov vystopovať určité prvky hospodárskoprávnych vzťahov, finančnoprávnych vzťahov apod." (Díl II., str. 113.) Při respektování tohoto různého zaměření však by nic nemělo bránit úzké spolupráci právních historiků s pracovníky ostatních právních oborů, naopak, tato spolupráce je velmi žádoucí a obě strany by na ní měly mít zájem. Její zanedbávání v minulosti bránilo tomu, aby se dějiny státu a práva socialistických zemí v žádoucí míře pro-sazovaly především jako integrální součást vědy o státu a právu (a ne historické vědy, vůči níž existuje vztah jiného řádu). Při tom nezájem o právní historii škodil i rozvoji oborů platného práva, vedl ke ztrátě historického vývojového pohledu na platné právo a tendenci pouhého komentování platných právních norem.

Význam právní historie pro tvorbu koncepcí platného práva výborně ve svém vystoupení na konferenci osvětlil K. Knap, a to na konkrétním příkladě práv k nehmotným statkům. Podle K. Knapa "právně historický výzkum neslouží samoúčelné informaci o minulosti, poskytuje spolehlivé základy i pro výzkum současnosti. Teprve konfrontace s historicko-právním vývojem v předchozích společenských systémech spojená s komparatistickým výzkumem z hlediska práva ostatních socialistických zemí a navazující na ontologický výzkum předmětů práva, umožňuje řešit základní otázky teorie práva socialistického" (díl II., str. 125). K tomu je možné snad jen dodat, že nejen "konfrontace s historicko-právním vývojem v předchozích společenských systémech", nýbrž i

s vlastním, socialistickým vývojem státu a práva, který byl v jednotlivých zemích často velmi peripetický (proto ani v epoše socialismu se není možno omezit na pouhou, relativně statickou komparaci mezi socialistickými zeměmi), umožňuje oborům platného práva takovou jasnou orientaci.

Na konferenci bylo předneseno několik příspěvků, v nichž byla jasně a zcela konkrétně vystižena základní vývojová linie příslušného oboru v epoše socialismu (doplněná většinou o srovnání s ostatními socialistickými zeměmi). Např. S. Radvanová (díl II., str. 59-71) podala komplexní obraz vzniku a vývoje socialistického práva rodinného, a to při plném uplatnění základních souvislostí s celkovou společenskou situací. Podobně E. Novotná zpracovala vznik a vývoj socialistického práva pracovního. A. Růžek s J. Nezkusilem trestní právo, V. Fábry pozemkové právo, J. Gronský rozsáhle zpracoval vývoj ústavních systémů (snad až v příliš učebnicovém pojetí) atd.

Většina těchto studií se tak či onak dotýkala problematiky kontinuity a diskontinuity práva různých společenskoeconomických formací a zdůraznila to nové, co sebou přináší socialistický stát a právo. Toto náročné pojetí, kde je zapotřebí vycházet už z určitého zobecněného pojmu socialistických státoprávních institucí a předpokládá se tudíž i široké využití socialistické teorie státu a práva, se na konferenci snažili uplatňovat zejména právní historici z NDR, kteří jej obzvláště akcentovali. Z nich např. L. Jellowiková (díl II., str. 203-212) zcela originálním způsobem vysvětlila novou podstatu základních občanských práv za socialismu a jejich odlišné zaměření, které lze jen těžko pochopit právě bez objasnění širších souvislostí, a to novým způsobem demokratického charakteru státní moci za socialismu. Nebo H. Schröder (díl II., str. 19-28), který opět v širších souvislostech ukázal, jak vznik socialistického vlastnictví k základním výrobním prostředkům odstranil základní ekonomickou a politickou nerovnost buržoazní společnosti, zakrytou formální rovností buržoazního práva soukromého a jednotností práva vlastnického a byl počátkem zrodu nového socialistického práva civilního.

Nepochybně se zde právní historii odkrývá rozsáhlá a při tom klíčová oblast pro uplatnění srovnávací metody - s r o v n á v á n í m e z i p r á v e m b u r ž o a z n í m a n o v ý m p r á v e m s o c i a l i s t i c k ý m. Půjde tu nepochybně o dost obtížnou problematiku, a to už proto, že se v ní zájmy dějin státu a práva stýkají s oborem teorie státu a práva (viz např. už samotné zařazení tzv. historických typů státu a práva do systematiky tohoto oboru), event. i s nově se formující srovnávací pravovědou (srv. např. u R. Davida zařazení socialistického státu a práva mezi tzv. velké

systemy současnosti a jeho srovnávání s římsko-germánským, anglo-americkým a jiným právem). Dějiny socialistického státu a práva musí nepochybně s těmito hraničními obory úzce spolupracovat, neboť jen tak se vyhnou nebezpečí idiografismu a neutopí se v mnohotvárnosti a jedinečnosti historických jevů. Jen tak budou s to správně budovat hierarchii jednotlivých hodnot a rysů příslušných typů práva. V tomto ohledu je stále mnoho nejasností. Nezdá se např., že by ke skutečně podstatným rysům socialistického práva manželského patřila skutečnost, že v něm neexistuje taxativní výčet důvodů pro rozvod, zatím co v právu buržoazním ano, pokud vůbec lze tuto skutečnost řadit k rozdílům mezi buržoazním a socialistickým právem (srv. M. Andrejev, díl II., str. 34-36).

Vzhledem k obrovskému množství příspěvků nelze v jedné recenzi podat jejich komplexní zhodnocení. Mým záměrem bylo pouze pokusit se o základní přehled opublikovaných materiálů konference a použít této příležitosti k tomu, abych upozornil na stěžejní otázky dalšího rozvoje oboru dějin socialistického státu a práva. Poznámky a názory, které jsem na okraj jednotlivých vystoupení vyslovil, mají diskusní charakter. Samo postavení, v němž se nachází recentní právní historiografie, jí neumožňuje činit závěry, které by si dělaly nárok na absolutní platnost. Poněkud jiný přístup je asi možno zvolit při analýze, periodizaci atd. vývoje uzavřených už právních systémů, jako je právo antické či feudální, a jiný přístup ve vztahu k právnímu systému, který se ještě vyvíjí, resp. jehož vývoj teprve započal. Sova Minervina vzlétá až navečer (Hegel). V tomto závěrečném stadiu ještě ale nejsme. Socialismus, jak nám jeho dosavadní vývoj (na rozdíl od původních představ) ukázal, je dlouhý proces, tvoří celou historickou epochu. Ovšem nejsme už ani na úplném počátku, takže určité syntézy dosavadního vývoje si už můžeme dovolit. V zájmu dalšího vývoje se o ně dokonce musíme pokusit, jsouce si ovšem vědomi jejich relativní platnosti.

Organizátoři konference zaslouží proto nesporně pochvalu za tento první větší pokus o syntetické pojetí dosavadního vývoje socialistického státu a práva, pokus, který pomohl vyjasnit, kde jsou silné a slabé stránky dosavadního úsilí. Nutno ocenit rovněž práci pořadatele Sborníku, který vzhledem k podmínkám (mezinárodní skladba autorského kolektivu a neobvykle veliký počet jeho členů) odvedl skutečně záslužnou práci. Připomínky by bylo možno vznést pouze k jazykové stránce některých cizojazyčných statí (příspěvky ovšem neprošly jazykovou korekturou vydavatele) a k částečně sporné redakci (např. místo publikovaného příspěvku F. Peczeho bylo snad lepší zařadit jeho původní příspěvek o vývoji ústředních zastupitelských orgánů v Maďar-

sku). Celkově však lze vydání Sborníku hodnotit jako významný mezník v rozvoji dějin státu a práva socialistických zemí, který umožní prohloubit další práci na integraci tohoto oboru a zkvalitnit jeho výuku na právnických fakultách.

Karel Malý st.